

УДК 343.121.4(477)

ПРАВО ПОТЕРПІЛОГО НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Мудрак І.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються актуальні питання забезпечення реалізації прав і законних інтересів потерпілого під час кримінального провадження як процесуальна можливість реалізації права останнього на процесуальну комунікацію у всіх стадіях кримінального процесу. Наголошується, що розуміючи право на процесуальну комунікацію як забезпечену процесуальними нормами можливість потерпілого в кримінальному провадженні отримувати інформацію про кримінальне провадження, обмінюватись інформацією про стан кримінального провадження та впливати на кримінальне провадження, забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію під час досудового розслідування та судового провадження являє собою реальну проблематику з огляду на відсутність нормативних механізмів реалізації окремих його прав.

Ключові слова: кримінальне судочинство, потерпілий у кримінальному провадженні, представник потерпілого, право на процесуальну комунікацію, забезпечення прав і законних інтересів потерпілого, кримінально-процесуальна активність.

Постановка проблеми. Успішне вирішення завдань, що стоять сьогодні перед країною в політичній, соціальній і економічній сферах, багато в чому залежить від здійснення правосуддя на засадах верховенства права, що забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина. Побудова правової держави має на меті створення такої правової системи, за якої особа не буде зазнавати обмежень, не передбачених законом, і завжди матиме можливість правовим шляхом захистити свої інтереси. Діяльність держави повинна бути спрямована на реальне забезпечення захисту прав і свобод своїх громадян на підставі їх рівності. Саме визнання й дотримання прав і свобод людини, їх належне забезпечення та надійний захист є виявом правової держави.

Особливої актуальності набувають проблеми своєчасного забезпечення, захисту та ефективного поновлення прав, свобод і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві; створення та вдосконалення не лише системи гарантій, а й процесуального механізму реалізації прав потерпілого від кримінального правопорушення особи. У зв'язку з цим чинне кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати активність потерпілого під час досудового розслідування та судового провадження [1, с. 78].

Погоджуючись з такою думкою, підкреслимо, що законність реалізації кримінально-процесуальної активності передбачає такий спосіб дій суб'єкта щодо захисту своїх прав та інтересів, який відповідав би вимогам галузевого законодавства, нехай навіть небездоганного. Адже кримінально-процесуальна активність усвідомлюється не тільки як кримінально-процесуальна діяльність (бездіяльність) потерпілого, що проявляється як спосіб ставлення жертви кримінального правопорушення до відстоювання своїх законних прав та інтересів, але й здійснюється відповідно до процесуального механізму реалізації, закладеного в галузевому законодавстві. Таким чином, на нашу думку, категорія кримінально-процесуальної активності потерпілого під час кримінального провадження включає як елемент забезпечену процесуальними нормами можливість потерпілого набувати відповідного проце-

суального статусу, отримувати інформацію про кримінальне провадження, обмінюватись інформацією про стан кримінального провадження, впливати на кримінальне провадження шляхом реалізації свого законного права на процесуальну комунікацію для захисту своїх законних інтересів у кримінальному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з проблематикою реалізації прав потерпілого в кримінальному провадженні присвячені праці Ю. Аленіна, І. Гловюк, В. Гусарова, О. Капліної, О. Крукевич, О. Кучинської, Т. Лукашкіної, В. Нора, О. Южно, О. Яновської та ін.

Мета статті. Головною метою даної статті є дослідження окремих проблемних питань забезпечення реалізації права потерпілого в кримінальному провадженні на процесуальну комунікацію в межах здійснення ним кримінально-процесуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи захист як багатозначну категорію, слід погодитися з думкою про те, що у широкому розумінні захист є діяльністю, спрямованою на поновлення порушених прав та свобод, законних інтересів будь-якого суб'єкта процесу [2, с. 200]. Реалізація процесуальних прав потерпілого як учасника кримінального провадження, відновлення його майнових та інших порушених прав, що є в тому числі метою кримінального судочинства, є кримінально-процесуальною діяльністю, націленою на захист інтересів потерпілого як суб'єкта кримінального процесу. Іншими словами, вважаємо, є захисною діяльністю, яка здійснюється самим потерпілим, його законним представником або представником потерпілого – особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

Права потерпілого в кримінальному провадженні передбачені ст. 56 КПК України та дозволяють згрупувати їх таким чином: права, що можуть бути реалізовані протягом усього кримінального провадження; права, що можуть бути реалізовані протягом досудового провадження; права, що можуть бути реалізовані протягом судового провадження; права, що можуть бути реалізовані на інших стадіях та в особливих порядках кримінального провадження. Разом з тим, «незважаючи на пряме визнання потерпілого

суб'єктом доказування у ст. 93 КПК, реалізація прав потерпілого у процесі доказування ускладнюється відсутністю нормативних механізмів реалізації цих прав» [3, с. 144].

Повідомлення потерпілого про його права та обов'язки здійснюється шляхом вручення йому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки. Слідчий, прокурор, суд, вручаючи пам'ятку, повинен роз'яснити конкретний зміст викладених у пам'ятці прав та обов'язків [4, с. 170]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 345 КПК України після ознайомлення осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх. Вважаємо, що право потерпілого на роз'яснення окремих прав і обов'язків – не формальність, якою можна знехтувати, як часто й відбувається на практиці, а важлива складова права потерпілого на процесуальну комунікацію під час кримінального провадження, що має бути забезпечена, оскільки впливає на ефективність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в цілому. Тому, якщо журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції, не містить відомостей щодо роз'яснення змісту пам'ятки про права і обов'язки на вимогу потерпілого, це слід віднести до істотних порушень вимог кримінального процесуального закону. Зокрема, у випадку, коли представник потерпілого не бере участь в судовому розгляді це має виявляти важливе значення.

Проблемним видається питання набуття особою процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, що за відсутності кримінально-процесуальної активності особи, яка де-факто постраждала від кримінального правопорушення (а така пасивність може пояснюватись в тому числі й психологічним станом жертви кримінального правопорушення), взагалі позбавляє потерпілого права на процесуальну комунікацію, оскільки таке право не може бути реалізовано згідно КПК. Адже права і обов'язки потерпілого у особи виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК). Така заява подається до слідчого чи прокурора під час досудового розслідування, чи до суду під час судового провадження. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілої, то слідчий, прокурор, суд має право визнати цю особу потерпілою лише за її письмовою згодою (п. 7 ст. 55 КПК України).

Справедливим з цього приводу є риторичне питання: «Чи не буде такий порядок перешкодою в реалізації принципу публічності та чи не завадить взагалі можливості притягнути винувату особу до відповідальності за скоєння злочину з матеріальним складом? Результати проведеного анкетування свідчать, що 34% опитаних суддів, 60% працівників прокуратури, 65% слідчих та 42% адвокатів негативно ставляться до законодавчої новели про те, щоб особа, яка не подавала заяви про вчинення щодо неї злочину або заяви про залучення її до провадження як потерпілої, могла визнаватися потерпілою тіль-

ки за її письмовою згодою. Вони вважають, що це ускладнює залучення такої особи до участі у кримінальному провадженні, перешкоджає принципу публічності кримінального судочинства» [5]. О. Кучинська вважає, що зберігання невизначеності у правовому статусі постраждалої від злочину особи позбавляє її можливості використовувати права, які складають процесуальний статус потерпілого, і як наслідок тягне порушення його прав на доступ до правосуддя та судовий захист [6, с. 108]. Трохи перебільшено у зв'язку з цим здається думка Ю. Циганюк щодо процесуальної гіперактивності потерпілих, яка, в подальшому, може переростати у зловживання правом [7, с. 124].

Вважаємо, окремо слід сказати про необхідність надання особливого захисту, допомоги та підтримки неповнолітнім жертвам злочинів відповідно до їх віку, рівня зрілості і індивідуальних особливих потреб, фізичних, психологічних та емоційних наслідків злочинів з тим, щоб не допускати заподіяння їм додаткових травмувань в результаті їх участі у кримінальному судочинстві. Тому цілком погоджуємось з думкою О. Крукевич про необхідність запровадження обов'язкового представництва потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником – адвокатом, який надаватиме кваліфіковану правову допомогу та забезпечуватиме належний захист прав та інтересів таких учасників шляхом здійснення їх процесуального представництва [8, с. 10].

Якщо вказувати на необхідність визнання потерпілого належним суб'єктом права на безоплатну правову допомогу в кримінальному провадженні, то слід сказати, що надання такої допомоги є також необхідним потерпілому як суб'єкту доказування. Оскільки варто погодитися з тим, що право потерпілого звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій має декларативний характер, адже на запит потерпілого йому зазначені органи не зобов'язані надавати документи, довідки чи речі [4, с. 245]. Реально право на витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб документів можна реалізувати лише використовуючи механізми Законів України «Про звернення громадян» та «Про доступ до публічної інформації». А у випадку, якщо потерпілий користується послугами представника-адвоката, докази можуть збиратись представником із використанням прав адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3, с. 137].

Висновки і пропозиції. Відтак, розуміючи право на процесуальну комунікацію як забезпечену процесуальними нормами можливість учасника кримінального процесу отримувати інформацію про кримінальне провадження, обмінюватись інформацією про стан кримінального провадження та впливати на кримінальне провадження, вважаємо, що забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію під час досудового розслідування та судового провадження являє собою актуальну проблематику дослідження,

перш за все, з огляду на необхідність посилення захисту прав потерпілого (підкреслимо, в т. ч. потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років) шляхом надання йому кваліфікованої правової допомоги, в тому числі безоплатної, на всіх стадіях кримінального провадження – як основа механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в змагальному кримінальному процесі; необхідність забезпечення відшкодування шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням; необхідність забезпечення безпеки потерпілого під час кримінального провадження; необхідність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого під час проведення допитів неповнолітніх потерпілих; необхідність забез-

печення ефективного оскарження потерпілим рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; необхідність забезпечення ефективного підтримання державного обвинувачення в суді, в т. ч. у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; необхідність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого під час укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; необхідність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого при виправленні описок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні; необхідність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого при роз'ясненні судового рішення та ін.

Список літератури:

1. Гусаров В. М. Особливості процесуального положення потерпілого при перегляді судових рішень в апеляційному порядку / В. М. Гусаров // Судова та слідча практика в Україні. Випуск 1. – 2016. – С. 78–82.
2. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія / І. В. Гловюк. – Одеса: Юрид. літ., 2015. – 712 с.
3. Гловюк І. В. Участь потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні: деякі питання / І. В. Гловюк // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – Випуск № 1/2014. – С. 135–145.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.
5. Каркач П. М. Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві України / П. М. Каркач. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/law/00581897_0.html
6. Кучинська О. П. Деякі питання процесуального статусу потерпілого за кримінальним процесуальним законодавством України / О. П. Кучинська / Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (Матеріали Всеук. наук.-практ. конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна, Одеса, 21 квітня 2017 р.). – м. Одеса: Юридична літ. – С. 108.
7. Циганюк Ю. В. Правове буття та правова свідомість як категорії правових відносин у кримінальному провадженні з участю потерпілих / Ю. В. Циганюк / Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (Матеріали Всеук. наук.-практ. конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна, Одеса, 21 квітня 2017 р.). – м. Одеса: Юридична літ. – С. 124.
8. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. М. Крукевич. – К., 2017. – С. 10.

Мудрак І.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРАВО ПОТЕРПЕВШЕГО НА ПРОЦЕССУАЛЬНУЮ КОММУНІКАЦІЮ: ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы обеспечения реализации прав и законных интересов потерпевшего во время уголовного производства как процессуальная возможность реализации его права на процессуальную коммуникацию во всех стадиях уголовного производства. Подчеркивается, что понимая право на процессуальную коммуникацию как обеспеченную процессуальными нормами возможность потерпевшего в уголовном производстве получать информацию об уголовном производстве, обмениваться информацией об уголовном производстве и влиять на уголовное производство, обеспечение права потерпевшего на процессуальную коммуникацию во время досудебного расследования и судебного производства является реальной проблематикой в связи с отсутствием нормативных механизмов реализации его прав.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, потерпевший в уголовном производстве, представитель потерпевшего, право на процессуальную коммуникацию, обеспечение прав и законных интересов потерпевшего, уголовно-процессуальная активность.

Mudrak I.V.

National University «Odessa Law Academy»

THE RIGHT OF THE VICTIM TO PROCEDURAL COMMUNICATION: SEPARATE IMPLEMENTATION ISSUES

Summary

The article deals with topical issues of ensuring the realization of the rights and legitimate interests of the victim during criminal proceedings as a procedural opportunity to exercise his right to procedural communication in all stages of criminal proceedings. It is stressed that understanding the right to procedural communication as the possibility of the victim in criminal proceedings provided by procedural norms to receive information about criminal proceedings, to exchange information about criminal proceedings and to influence criminal proceedings, ensuring the victim's right to procedural communication during pre-trial investigation and judicial proceedings is a real problem in connection with the lack of regulatory mechanisms for the exercise of his rights.

Keywords: criminal proceedings, the victim in criminal proceedings, representative of the victim, right to procedural communication, ensuring the rights and legitimate interests of the victim, criminal procedure activity.